

20 років тому на околицях Полтави масово зростала сон-трава. Зараз цієї чудової квітки там ви не знайдете. Або проліски, які навесні безжально масово збирають на букети. Вони так ваблять своїми першими блакитними квітками, і здається людям, що пролісок так багато в лісі і зібраний з них букет зовсім не вплине на подальшу долю рослин.

По-третє, серед первоцвітів є цілий ряд рослин, які є рідкісними і потребують охорони в першу чергу. Причиною цього стало не пряме їх винищення, а порушення природних екоотопів – місцезростання весняних рослин (вирубка лісів, розорювання степів). І тому вони поступово зникають, бо не можуть пристосуватися до зростання в інших умовах.

Багато людей завдають природі нищівних ударів, в тому числі і первоцвітам, не тому що цілеспрямовано прагнуть до цього, а просто через свою біоетичну безграмотність. А шляхи реального збереження первоцвітів не складні, але їх втілення цілком залежить від нашої екологічної свідомості:

- не руйнувати місце де вони зростають;
- не нищити під час квітання;
- створювати ботанічні заказники, пам'ятки природи в місцях масового зростання рідкісних видів;
- вирощувати первоцвіти в культурі.

Протягом останнього десятиліття науковцями були проведені детальні дослідження флори Полтавщини і виявлено чимало нових місцезростань рідкісних видів рослин, в тому числі первоцвітів, які увійшли до складу заповідних територій – заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи, регіонального ландшафтного парку.

Окрім того, проводиться активна просвітницька екологічна робота серед учнів, студентів та жителів Полтавської області. Також запроваджується напрямок збереження рідкісних рослин, в тому числі первоцвітів, у культурі на ділянках агробіологічної станції, біостанціону ПДПУ та обласного еколого-натуралістичного центру.

Наш обов'язок – зберігати та бережно ставитися до всього живого, тобто мислити і жити згідно біоетичних принципів, і лише тоді, людина буде діяти згідно слів В. Гюго: «Квітка, яку ми не зриваємо єдина, що ніколи не втрачає своєї краси та аромату».

ЗБЕРЕЖЕННЯ ФЛОРИСТИЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ СТЕПІВ ПОЛТАВЩИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ БІОЕТИКИ

*Байрак О.М., Сотуга О.В.
Полтавський ДПУ імені В.Г. Короленка*

Степи – невід'ємний елемент екосистемного різноманіття біосфери, наймолодший ландшафт нашої планети, який характеризується високою потенційною продуктивністю. Степові екосистеми в Україні належить до пер-

шочергових природоохоронних об'єктів як найбільш вразливі, що повільно відновлюються і швидко підлягають процесу антропогенної трансформації.

Для Полтавщини степова рослинність є зональною і до XVIII століття займала близько 80% вододілів області, але тепер її площі внаслідок діяльності людини (у першу чергу розорювання й випалювання) займають до 1% серед природних екосистем. Така ситуація породжує реальну загрозу скорочення степового біорізноманіття, втрати безцінного генофонду степової флори, що формувалася протягом довгого часу у специфічних орогенно-кліматичних умовах.

Серед інших типів рослинності, властивих для Полтавщини, степи регіону характеризуються найбільшою флористичною різноманітністю при найменшій сукупній площі, зайнятій їх ценозами, і водночас мають найвищі созологічні показники. Із 485 видів судинних рослин сучасної степової флори Полтавщини 65 видів є рідкісними та малопоширеними, що складає приблизно третину від усіх раритетів флори нашої області. Із них 6 видів занесені до Червоного Європейського списку, 11 – до Червоної книги України, 41 вид є регіонально рідкісним.

За созологічною цінністю рідкісні степові рослини Полтавщини можна розподілити на 4 групи [1]: 1 – релікти; 2 – погранично-ареальні види (знаходяться в області на крайній межі свого розповсюдження); 3 – види, що зникають внаслідок порушення екоотів та знищення під час квітання; 4 – малопоширені види. Серед степових раритетів є зниклі види (наприклад, півонія тонколиста). Як бачимо, адекватне ставлення людини до природних багатств могло б не допустити загрози зникнення принаймні для однієї групи степових рослинних раритетів, але порушення середовищ зростання та пряме знищення видів становлять певну небезпеку і для представників інших созологічних груп, хоча першопричиною їх вузької представленості у флорі нашої області є насамперед деякі еколого-біологічні особливості даних видів.

Дійсно, сьогодні ми часто є свідками того, як унаслідок низької екологічної освіченості, природоохоронного невігластва, а то й просто бездумного споживацького ставлення до природи, вкоріненого у масовій свідомості з гасел про винятковість і всевладність *Homo sapiens*, людина продовжує стихійно винищувати гарноквітучі степові рослини – чи то задля ситуативного задоволення власних естетичних потреб, чи то з метою отримання економічного зиску від продажу цих унікальних витворів природи, які є доцільними і самобутніми носіями життя. Особливо страждають степові види від такої підприємницької ініціативи у період квітання, який для більшості припадає на кінець весни – початок літа, а жертвами цього свавілля найчастіше стають регіонально рідкісні горцивіти весняний та волзький, анемона лісова, волошка сумська, ломиніс цілолистий, гадюча цибулька занедбана, півники угорські та карликові, а також червонокнижні брандушка різнокольорова, шафран (крокус) сітчастий, сон чорніючий, ковили Лессінга та найкрасивіша. Споживачі такого товару просто не замислюються, що найбільшу декоративну цінність дикорослі квіти мають не в букетах, де скоро втратять привабливість, а

в природних екосистемах, де вони не лише милують око, але й мають своє призначення. Саме через це вилучення з популяції навіть кількох особин скорочує її чисельність, здатність до відтворення, звужує ареал поширення, що в кінцевому рахунку веде до зникнення виду із природи, а це, у свою чергу, порушує усталені віками екосистемні взаємозв'язки, підриває механізми саморегуляції біосфери. До того ж, якщо вид і зберігся в культурі, то повернення його у природу вимагає тривалих і наполегливих зусиль людини, які не завжди дають позитивний ефект.

Окреслена проблема, серед багатьох інших, потрапляє сьогодні в коло питань, якими опікується нова інтегральна міждисциплінарна філософсько-світоглядна галузь – біоетика, що народилася у другій половині ХХ століття від усвідомлення авангардом людства неможливості досягнення істинного прогресу без високої моралі, моральних норм і правил як необхідної умови збереження життя на Землі.

До порушеної проблеми збереження фітобіоти степів цілком застосовні біоетичні принципи [3]. З позицій принципу автономії (*respect of autonomy*), який постулює поважне ставлення до самотності окремих живих істот як унікальних носіїв життєвих сенсів, знищення рідкісних степових видів має розглядатися як зазіхання на невіддільні від життя його різноплановість і вседоцільність. Принцип «не нашкодь» (*nonmaleficence*) зобов'язує уникати і попереджувати будь-яке зло, включаючи знищення видів та унікальних природних куточків і екосистем, якими зокрема є й степові. Дотримання принципу добродійності (*beneficence*) щодо степової флори полягає у дбайливому до неї ставленні і забезпеченні її охорони. Так, сьогодні обласною заповідною мережею охоплено близько 80% віцілих на Полтавщині степів (найбільш вірцеві з них). Принцип справедливості (*justice*) проголошує можливість і необхідність справедливого задоволення вітальних потреб одних істот відносно інших. Дієвим компромісом між господарськими потребами людини й вичерпністю ресурсів степу є запровадження на степових ділянках спеціальних режимів охорони, які залежно від наукової цінності резервату в ряді випадків дозволяють регульовані викошування та випасання. У такий спосіб степ може постачати людині кормову та лікарську сировину, але за умови, що навантаження на його ресурси будуть вибірковыми й дозованими і дозволятимуть підтримувати його екосистемну рівновагу.

Таким чином, підвалини біоетики орієнтують на формування відчуття персональної та колективної відповідальності за стан біосфери перед сучасним та майбутніми поколіннями. Саме на цих засадах формується «нова інвайронментальна парадигма», лейтмотивом якої є такі міркування:

- людина при всіх своїх якостях – лише один із репрезентантів живого і як вид *Homo sapiens* є включеною в єдину глобальну екологічну систему;
- вона живе не лише в соціальному, а й у природному контексті;
- людина не власник (орендатор) природи, а один із членів природної спільноти;
- у цьому відношенні вона не має привілеїв, навпаки, її сапієнтність покла-

дає на неї відповідальність за стан природного довкілля.

У світлі екологічної моралі традиційні поняття «підкорення природи», «боротьба з природою», «корисність» чи «некорисність» для людей фрагментів природи або окремих представників флори і фауни є некоректними. На заміну їм з'являється поняття «взаємодія з природою». Аби не знехтувати своєю природною сутністю, необхідно культивувати в собі відчуття єдності з життям, повагу до нього в усіх його проявах та прагнення повніше зрозуміти природу. Остання мусить розглядатися як повноправний суб'єкт взаємин із суспільством. Якщо ми не навчимося берегти природу та екологічно грамотно взаємодіяти з нею, то будемо приречені на неминучу загибель [2].

Отже, збереження степів і зокрема їх флористичної повноцінності, унікальності та репрезентативності, з точки зору біоетики, яка апелює до норм людської моралі, є нашим прямим обов'язком перед нащадками і безальтернативно вимагає від нас гідного для наступників прикладу шанобливого ставлення до природи і гармонійного з нею співіснування.

Література

1. Байрак О.М., Стецюк Н.О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. – Полтава: Верстка, 2005. – 248 с.
2. Кисельов М. Філософські та світоглядні аспекти біологічної етики // Вісник НАН України. – 2001. – № 11. – С. 16-25.
3. Beauchamp T.L., Childress J.F. Principles of biomedical ethics. – N.-Y., Oxford: Oxford university press, 1994. – 546 p.

ПОЛЕЗНЫЕ РАСТЕНИЯ ЗАКАЗНИКА «БЕРЕЗОВСКИЙ»

Бальчева Г.А.

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова

Издавна люди верили в богов-покровителей всего живого на Земле. Так, покровительницей животных была богиня Фауна, а покровительницей растений – Флора. Нельзя представить себе нашу жизнь без флоры. Сразу же вокруг всё становится унылым и вялым.

За последние столетия растительность на планете изменяется из-за бурной и не всегда разумной деятельности людей. И в ближайшем будущем человек не сможет полюбоваться ландышем, узнать, как выглядит фиалка. Люди рвут и уничтожают растения, не задумываясь, что будет потом. В первую очередь истребляются растения, полезные свойства которых хорошо известны. Такие виды первыми попадают в списки охраняемых растений. В то же время наличие во флоре определенной территории полезных в хозяйственном отношении видов повышает ее ботаническую ценность.

В 2004-05 гг. нами изучалась флора ботанического заказника местного значения «Березовский». Этот заказник организован решением Одесского